

ЦІННІСНІ ТА ЗМІСТОВНІ ОРІЄНТИРИ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННИХ ДІЙ

Ковбан А. В.

ВСТУП

Забезпечення прав дитини відноситься до глобальних проблем сучасності, у вирішенні яких зацікавлена вся світова спільнота. Генеральна Асамблея ООН ухвалила Декларацію прав дитини у 1959 р.¹, пізніше на її підставі була розроблена і відкрита для підписання державами Конвенція про права дитини у 1990 році². Сьогодні до зазначеного міжнародного договору приєдналися більшість держав світу. Конвенція про права дитини закріплює систему особистих, політичних, економічних, соціальних і культурних прав дитини та механізми контролю щодо реалізації положень самої конвенції.

Конвенція ООН про права дитини (п. 1 ст. 3) встановлює принципи забезпечення найкращих інтересів дитини. Зазначений принцип полягає в тому, що дитина наділяється правом на те, щоб її найкращі інтереси оцінювалися і бралися до уваги в якості першочергового міркування при прийнятті в її відношенні будь-яких дій або рішень як в державній, так і в приватній сфері. Для ефективного реформування системи прав дитини потрібно забезпечити, щоб усі рішення органів державної влади та місцевого самоврядування враховували та захищали найкращі інтереси дитини. Це означає, що пріоритетом має бути сприяння та забезпечення прав дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Тільки за останній рік за даними ООН³ відсоток насилля стосовно дітей в умовах збройних конфліктів зріс на 21 пункт. Це найвища позначка в історії світу. Кількість випадків вбивства і каліцтва виросло на 35 відсотків. Це стосується ситуації в секторі Газа, в Буркіна-Фасо, Демократичній Республіці Конго, М'янмі, Сирійській Арабській Республіці, Сомалі, Судані та в Україні.

¹ Декларація прав дитини, Прийнята резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text

² Конвенція про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

³ Експертний документ «Забезпечення безпеки дітей під час збройних конфліктів: досвід України». URL: <https://summitflg.org/ekspertnyj-dokument-zabezpechennya-bezpeky-ditej-pid-chas-zbrojnyh-konfliktiv-dosvid-ukrayiny/>

1. Ціннісні орієнтири міжнародного права щодо забезпечення прав дитини під час воєнних дій

На думку Мануїлової К. В., міжнародний захист прав дітей під час збройних конфліктів є системою взаємоузгоджених дій держав, міжнародних міжурядових та неурядових організацій, які спрямовані на розробку та забезпечення прав дитини з метою формування повноцінної та гармонійно розвиненої особистості, сприяння їх закріпленню в національному законодавстві та надання міжнародної допомоги дітям⁴. Права дітей – це одна з найважливіших глобальних проблем, яка потребує спільних зусиль усього світу. Особливо актуальним є міжнародний захист прав дитини під час збройних конфліктів.

Серед усіх міжнародних організаційно-правових механізмів сьогодні окреме місце займає захист прав дітей. Це зумовлено тим, що діти – це особлива група, для якої життєдіяльність та розвиток вимагають специфічних умов. Ініціативи щодо захисту прав дітей спочатку виникали на національному рівні в Європі. Піонером виступила Франція: вже у 1841 році там з'явилися перші законодавчі акти, що регулювали поліпшення умов праці неповнолітніх, а у 1881 році було вперше закріплено їхнє право на освіту.

Першим міжнародно-правовим документом у сфері захисту прав дитини була Конвенція про опіку над неповнолітніми⁵, прийнята в Гаазі (Нідерланди) 12 червня 1902 року на III сесії Конференції з міжнародного права. Ця Конвенція втратила чинність після ухвалення в Гаазі 19 жовтня 1996 року Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей (для України цей новий документ набув чинності 1 лютого 2008 року, після ратифікації у 2006 році)⁶.

Міжнародне законодавство визнає дітей як особливо вразливу групу і гарантує їм особливий захист, оскільки вони не беруть участі у бойових діях. Мета цих заходів – забезпечити дітям можливість рости і

⁴ Мануїлова К. В. Міжнародні стандарти захисту прав та свобод Дітей під час збройних конфліктів як найбільш вразливої категорії осіб// *Juvenile policy as a component of supporting Ukraine's national security and defense*(dedicated to the 53rd anniversary of the UN General Assembly adoption of the Declaration of the Rights of the Child and the 56th anniversary of the establishment of Dnipro– petrovsk State University of Internal Affairs): Scientific monograph. Riga, Latvia :«Baltija Publishing», 2023. 552 p. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-276-0-8>

⁵ Конвенція про опіку над неповнолітніми URL: <https://www.hcch.net/fr/instruments/the-old-conventions/1902-guardianship-convention>

⁶ Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973_002#Text

розвиватися у безпеці, що є основою для формування здорової та повноцінної особистості. Війна в Україні є найбільшою загрозою для прав дітей з часів Другої світової війни. Це вимагає від міжнародної спільноти не лише допомоги, а й рішучих дій для захисту найуразливішого покоління. Новітній технічний прогрес і поява нових видів зброї в минулому столітті та сьогодні докорінно змінили характер збройних, військових конфліктів. Якщо раніше війни були здебільшого битвами між арміями на віддалених ділянках фронту, то тепер вони все більше перетворюються на загрозу для цивільного населення та збільшення театру воєнних дій та ушкоджень. Ця генеза призвела до різкого зростання кількості жертв, особливо серед мирних громадян, якщо на початку XX століття лише відносна кількість жертв були цивільними, то наприкінці століття ця цифра сягнула жакхливих 90%. Війни починаючи з минулого століття, почали стирати визначену межу між фронтом і тилом, перетворивши цілі міста і селища на поля битв.

Найбільше страждають найуразливіші – діти. За даними ЮНІСЕФ, близько половини жертв збройних конфліктів – це діти⁷. Мільярди дітей в умовах війни, а близько 300 мільйонів із них ще не виповнилося п'яти років. Вони позбавлені дитинства, освіти, безпеки та майбутнього. Замість піклування, іграшок та освіти, діти бачать провітрені тривоги, вибухи, руйнування і насильство. Це свідчить про глибoku гуманітарну кризу, що вимагає негайної уваги міжнародної спільноти⁸.

У відповідь на ці виклики були ухвалені Додаткові протоколи до Женевських конвенцій 1949 року: Протокол I (присвячений міжнародним конфліктам) та Протокол II (присвячений конфліктам неміжнародного характеру). Необхідність посилення захисту дітей під час збройних конфліктів виявила дві ключові недосконалості існуючого міжнародного права. По-перше, принцип особливого захисту дітей як найбільш вразливої групи не знайшов належного відображення у IV Женевській конвенції. По-друге, виникла гостра потреба врегулювання питання щодо залучення дітей до збройних конфліктів. Протокол I⁹ стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів та

⁷ Ситуаційний аналіз становища дітей в Україні 2024. URL: https://www.unicef.org/ukraine/en/media/49196/file/UNICEF_SitAn_2024_UKR.pdf.pdf

⁸ Стартує масштабне опитування про життя дітей і родин України// Після 12-річної перерви в Україні знову запускається Мультиіндикаторне кластерне обстеження домогосподарств (МІКС) за підтримки ЮНІСЕФ. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/new-national-survey-launched-ukraine-assess-and-track-critical-ndicators-children>

⁹ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 21 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

Протокол II¹⁰ стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру. Додатковий протокол I вперше офіційно закріпив принцип особливого захисту дітей під час міжнародних збройних конфліктів. Цей принцип вимагає, щоб діти користувалися особливою повагою і були захищені від будь-яких непристойних посягань. Сторони конфлікту зобов'язані надавати дітям захист і допомогу, необхідну через їхній вік або інші обставини. Протокол I вимагає від учасників конфлікту максимально можливих зусиль, щоб не допустити безпосередньої участі дітей, молодших п'ятнадцяти років, у збройних діях.

Якщо діти все-таки потрапляють під контроль протилежної сторони, вони зберігають право на особливий захист, незалежно від їхнього статусу (військовополонені чи ні). У випадку арешту, затримання чи інтернування, пов'язаного з конфліктом, дітей необхідно утримувати окремо від дорослих, якщо тільки вони не можуть залишатися разом зі своєю сім'єю.

Додатковий протокол II фокусується на забезпеченні дітей необхідною турботою та допомогою під час збройних конфліктів неміжнародного характеру та охоплює систему принципів: сприяння возз'єднанню сімей, які були тимчасово роз'єднані; заборону вербування дітей віком до 15 років до збройних сил або груп; особливий захист дітей, молодших 15 років, які брали участь у конфлікті й потрапили в полон; дозвіл на тимчасову евакуацію дітей із зони бойових дій. Крім того, Протокол II гарантує права осіб, позбавлених волі з причин, пов'язаних із конфліктом, незалежно від їхнього статусу (інтерновані, затримані чи піддані кримінальному переслідуванню). П. 2 ст. 77 Додаткового протоколу I 1977 року дублює п. 3 ст. 38 Конвенції, п. 3 ст. 4 Додаткового протоколу II 1977 року регламентує питання забезпечення дітям необхідного піклування та допомоги в період збройних конфліктів неміжнародного характеру, зокрема, освіти, релігійного й морального виховання, возз'єднання роз'єднаних сімей; окремо, наголошується, що діти, які не досягли 15-річно-го віку, не підлягають вербуванню у збройні сили або групи, і їм не дозволяється брати участь у воєнних діях.

На думку Турченко О.Г., та Пилипишиної І.І.¹¹, державам, як основним відповідальним суб'єктам за життя, безпеку їх населення, необхідно підвищувати рівень координації і взаємодії щодо потреб дітей

¹⁰ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 21 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text

¹¹ Турченко О.Г., та Пилипишина І.І., Забезпечення прав дітей в умовах збройного конфлікту в Україні. URL: DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.11>

і молоді під час збройних конфліктів і в постконфліктних ситуаціях; сторони збройного конфлікту повинні чітко дотримуватися зобов'язань, щодо захисту цивільних осіб загалом, дітей, зокрема, не тільки за міжнародним гуманітарним правом, а і за нормами загального міжнародного права.

Ще одним ключовим міжнародним документом для захисту цивільного населення, включно з дітьми, є IV Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни (12 серпня 1949 року)¹². Конвенція поширює на дітей, як частину цивільного населення, всі свої положення. Вони встановлюють загальні принципи гуманного поводження: повагу до життя, фізичної та психологічної недоторканності, людської гідності, заборону зневаги та приниження, а також заборону позасудового засудження та покарання. Крім того, Конвенція суворо забороняє щодо цивільних осіб (включно з дітьми) такі дії, як тортури, тілесні покарання, медичні досліді, колективні покарання, репресалії, залякування, тероризм та взяття в заручники чи незаконна депортація.

Окремо можна зазначити норму ч. 2 ст. 8 Статуту Міжнародного кримінального суду, яка зазначає, що призов та військову службу чи мобілізацію дітей, які не досягли 15-річного віку, або з їх активне використання у бойових діях у межах як міжнародних, так і неміжнародних збройних конфліктів визнаний військовим злочином¹³. Римський статут Міжнародного кримінального суду передбачає захист дітей, зокрема, забороняючи злочини проти них та надаючи їм особливий статус у судових процесах. Практика Міжнародного кримінального суду щодо дітей включає розгляд справ, де діти є жертвами, свідками або обвинуваченими. Суд може застосовувати спеціальні процедури для захисту дітей-свідків, забезпечуючи їхню безпеку та психологічний комфорт під час судових процесів (прихованість особистості, участь у процесі за допомогою відеоконференції або присутність психологів, тощо). Серед особливостей можна підкреслити це те, що у деяких випадках діти можуть бути залучені до реабілітаційних програм замість судового процесу та у випадках, коли діти є обвинуваченими у скоєнні злочинів, застосовуються спеціальні процедури, спрямовані на їхню реабілітацію та інтеграцію до суспільства. Серед прикладів розгляду справ

¹² Конвенція (IV) про захист цивільного населення під час війни 1949 р. URL: <https://www.icrc.org/ru/doc/resources/documents/misc/geneva-convention-4.htm>

¹³ Римський Статут Міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

Міжнародного кримінального суду щодо дітей, це насильство в Сирії та злочини проти дітей у Конго¹⁴.

Регіональні міжнародні механізми захисту прав дитини створюються на основі угод між окремими групами держав, зазвичай у межах певних географічних зон. Наприклад, в Африці діє Африканська Хартія про права і благополуччя дитини (1990 р.), прийнята в рамках Організації Африканської Єдності. Однак найбільш розвинуеною серед цих регіональних систем є європейська, чия ефективність та вплив найкраще проявляються через практику Європейського суду з прав людини.

Рішення Європейського суду з прав людини, що стосуються захисту прав дитини, базуються на трьох основних документах: Конвенції про захист прав людини, Загальній декларації прав людини та Конвенції про права дитини. ЄСПЛ, визнаючи вразливість дітей, підкреслює їхнє право на особливий захист. Це означає, що кожна дитина має право на заходи захисту, необхідні відповідно до її статусу, які повинні надавати її сім'я, суспільство та, що важливо, держава. Для прикладу можна згадати пункт 76 справу «Мамчур проти України»¹⁵, заява № 10383/09, §100, 16 липня 2015 року, в якому Суд наголошує ціннісний орієнтир, що «при визначенні найкращих інтересів дитини в конкретній справі слід брати до уваги два міркування: по-перше, в найкращих інтересах дитини зберегти її зв'язки з сім'єю, окрім випадків, коли доведено, що сім'я непридатна або явно дисфункціональна; і по-друге, в найкращих інтересах дитини забезпечити її розвиток в безпечному, надійному і стабільному середовищі та в середовищі, що не є дисфункціональним».

Європейській системі захисту прав дитини має включати ініціативи Ради Європи, Європейського Союзу та неурядових організацій. Зокрема, Рада Європи відіграла значну роль, ухваливши низку документів, програм та рекомендацій, спрямованих на вирішення конкретних проблем у сфері дитячих прав (Європейська конвенція про здійснення прав дітей¹⁶, Конвенція про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства¹⁷, Європейська конвенція про усиновлення дітей¹⁸, Європейська конвенція про захист прав та основоположних

¹⁴ Зрозуміти Міжнародний кримінальний суд. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2023-06/UICC-UKR-rgb.pdf>

¹⁵ Рішення у справу «Мамчур проти України» (Заява № 10383/09). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a93#Text

¹⁶ Європейська конвенція про здійснення прав дітей. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135#Text

¹⁷ Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text

¹⁸ Європейська конвенція про усиновлення дітей. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a17#Text

свобод 1950 року¹⁹ тощо). Європейська регіональна система захисту прав дитини не лише має власні ініціативи, але й застосовує всі міжнародно-правові документи у сфері прав людини. Що стосується Ради Європи, то вона зосереджує зусилля на інформаційно-просвітницькій діяльності та впровадженні програм, присвячених найгострішим проблемам прав людини, включаючи й захист прав дітей. Серед Конвенцій Ради Європи особливо можна виділити: Конвенція про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом; Конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми (ETS № 105); Конвенція про здійснення прав дітей; Конвенція про контакт з дітьми (ETS № 192), Конвенція про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення (ETS № 201). Крім обов'язкових для виконання конвенційних за своєю природою стандартів прав дитини, напрями удосконалення соціальної функції держави у сфері захисту прав дитини містяться також у рекомендаціях та резолюціях Парламентської Асамблеї Ради Європи та Комітету Міністрів Ради Європи, які відносяться до так званого «м'якого права»²⁰, що не володіє властивістю формальної визначеності конвенційного права, не створює чітких прав та обов'язків, але дає загальну установку, показує напрям подальшого розвитку діяльності держави у певній сфері: Рекомендація ПАРЕ 1460 (2000) щодо започаткування Європейського омбудсмена з прав дитини; Рекомендація ПАРЕ 1596 (2003) щодо ситуації з дітьми мігрантами, Рекомендація ПАРЕ 1778 (2007), присвячена дітям – жертвам насильства, експлуатації та недбалого ставлення; Рекомендації КМРЕ (2003) 20 та (2008) 11, присвячені проблематиці протидії правопорушень неповнолітніх та ювенальній юстиції та інші. Європейська Рада Європейського Союзу²¹ закликає держави-члени покращити захист дітей у надзвичайних ситуаціях в тому числі й ситуації воєнних дій, зокрема шляхом встановлення процедур прийому, які забезпечують житло для захисту, адаптоване до потреб дитини, гарантують їх фізичне та психічне здоров'я та забезпечують їм доступ до основних послуг; надання допомоги дітям без супроводу батьків, в тому числі шляхом швидкого призначення законного опікуна або відповідного представника; посилення політики боротьби з торгівлею дітьми,

¹⁹ Європейська конвенція про захист прав та основоположних свобод 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

²⁰ М.В. Грушко. Міжнародно-правовий захист прав дітей// Конгрес міжнародного та європейського права: мат-ли Міжнар. наук.-практ. конф.(м. Одеса, 19 квіт. 2019 р.). -с.83-84.

²¹ European Council of the European Union. Council adopts conclusions on the rights of the child. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/09/council-adopts-conclusions-rights-child/>

визначення стратегій виявлення жертв торгівлі та підвищення обізнаності дітей та їхніх сімей щодо ризику експлуатації; забезпечення того, щоб надзвичайні ситуації не були інструментами для опіки над дітьми, і, зокрема, щоб усиновлення не відбувалося під час збройних конфліктів.

2. Напрями державної політики щодо забезпечення захисту прав дитини під час воєнних дій

Ціннісні орієнтири міжнародного права щодо прав дитини під час воєнних дій ґрунтуються на принципах гуманізму та недоторканості життя і гідності, що закріплені в міжнародному гуманітарному праві та правах людини. Діти визнаються особливо вразливою групою, яка потребує посиленого захисту, діти не є комбатантами і мають бути захищені від будь-яких форм насильства, експлуатації та залучення до бойових дій.

Конвенція ООН про права дитини (п. 1 ст. 3)²² встановлює принцип забезпечення найкращих інтересів дитини, а саме всі рішення та дії, що стосуються дітей, повинні прийматися з урахуванням їхніх найкращих інтересів. Це принцип прав дитини вміщує право на життя, виживання і розвиток, а також право на освіту, охорону здоров'я та захист від травм.

Статтею 19 Конвенції про права дитини 1989 року²³ передбачається, що держави-учасниці вживають всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поводження та експлуатації, включаючи зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину. Стаття 38 Конвенції закріплює спеціальну норму, що держави «зобов'язані поважати норми міжнародного гуманітарного права, що застосовуються до них у випадку збройних конфліктів та стосуються дітей, а також забезпечувати їх дотримання», «вживати всіх можливих заходів з метою забезпечення захисту дітей, яких торкається збройний конфлікт, та догляду за ними», що певною мірою узгоджується з нормами міжнародного гуманітарного права, зокрема, з Женевськими конвенціями 1949 року та Додатковими протоколами до них 1977 року, в яких захисту дітей присвячені положення, що стосуються як цивільного населення загалом, так їх як окремої категорії.

Конвенція про права дитини кардинально змінила погляд на дітей, затвердивши, що дитина – це не власність батьків, а незалежна людська

²² Конвенція про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

²³ Конвенція про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

істота та самостійний суб'єкт права, що має повний набір законних прав. Цей документ став надзвичайно ефективним завдяки тому, що він встановив дієві механізми захисту, які є адаптивними і можуть застосовуватися з урахуванням національних, соціальних, культурних та економічних реалій різних країн. Ця гнучкість забезпечує виконання Конвенції без конфлікту з внутрішнім правом держав. На історичному рівні Конвенція має вирішальне значення, оскільки вона систематизувала багаторічний досвід у сфері дитячих прав, ставши фундаментальним і головним світовим стандартом їх захисту.

Під час війни кожна дитина зазнає порушень своїх прав, гарантованих законом. Навіть якщо дитина фізично не постраждала, не зазнала експлуатації, сексуального чи іншого насильства, її базові права все одно порушуються. Війни глибоко впливають на кожну дитину, незалежно від її місцезнаходження. Навіть якщо дитина перебуває в безпечному місці і не має фізичних ушкоджень, війна все одно порушує її основні права. Це включає право на мирне дитинство, освіту, здоров'я та емоційну стабільність.

Система принципів, яка охоплює забезпечення прав дитини ґрунтується на міжнародному праві, яке аналізувалося напочатку, щодо закріплення системи принципів прав дитини для України це Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року № 2402-ІІІ²⁴. Законом встановлюються принципи, що лягли в основу охорони дитинства, а саме «всі діти на території України, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров'я та народження дітей і їх батьків (чи осіб, які їх замінюють) або будь-яких інших обставин, мають рівні права і свободи, визначені цим Законом та іншими нормативно-правовими актами». Закон України «Про охорону дитинства» також визначив права та свободи дитини, назвавши, що такими правами є: право на життя та охорону здоров'я; право на ім'я та громадянство; право на достатній життєвий рівень; право дитини на вільне висловлення думки та отримання інформації; право на захист від усіх форм насильства.

Окремо варто зауважити, що законодавцем вироблено відповідну систему заходів²⁵ щодо охорони дитинства в Україні, яка включає: визначення основних правових, економічних, організаційних, культурних та соціальних засад щодо охорони дитинства,

²⁴ Про охорону дитинства. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

²⁵ Сірант М.М., Маркін С.І. Захист прав дитини в умовах воєнного стану // Юридичний науковий електронний журнал. № 2/2024. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-2/172>

удосконалення законодавства про правовий і соціальний захист дітей, приведення його у відповідність з міжнародними правовими нормами у цій сфері; забезпечення належних умов для гарантування безпеки, охорони здоров'я, навчання, виховання, фізичного, психічного, соціального, духовного та інтелектуального розвитку дітей, їх соціально-психологічної адаптації та активної життєдіяльності, зростання в сімейному оточенні в атмосфері миру, гідності, взаємоповаги, свободи та рівності; проведення державної політики, спрямованої на реалізацію цільових програм з охорони дитинства, підтримки виробництва дитячого харчування, у тому числі первинного виробництва, надання дітям пільг, переваг та соціальних гарантій у процесі виховання, навчання, підготовки до трудової діяльності, заохочення наукових досліджень з актуальних проблем дитинства; встановлення відповідальності юридичних і фізичних осіб (посадових осіб і громадян) за порушення прав і законних інтересів дитини, заподіяння їй шкоди; створення умов для забезпечення наявності на ринку в достатній кількості дитячого харчування, що відповідає вимогам законодавства про безпечність та окремі показники якості харчових продуктів, у тому числі шляхом запровадження пільгового кредитування та/або оподаткування операторів ринку харчових продуктів, митного та або тарифного регулювання.

На думку О. Дворецької²⁶, вплив на національну державну політику щодо поліпшення захисту прав дитини під час воєнних конфліктів повинно охоплювати такі напрями: міжнародне співробітництво та правові механізми (координуюча роль ООН), розробка планів евакуації та оцінка безпекової інфраструктури, підтримка сімей з дітьми та розвиток сімейних форм виховання, формула Миру та міжнародна коаліція. Проблемами, які потребують негайного вирішення є формування безпечного освітнього середовища удосконалення механізмів попередження та евакуації, реабілітаційна допомога дітям, включно із протезуванням.

На думку Л. Ярмол²⁷, держава зобов'язана створювати ефективні гарантії реалізації прав дітей в умовах воєнного стану, здійснювати соціальні функції, особливо в галузі охорони здоров'я, освіти, соціального забезпечення, має розробити ефективний механізм захисту прав дітей, що постраждали внаслідок війни.

²⁶ Експертний документ «Забезпечення безпеки дітей під час збройних конфліктів: досвід України». URL: <https://summitflg.org/ekspertnyj-dokument-zabezpechennya-bezpeky-ditej-pid-chas-zbrojnyh-konfliktiv-dosvid-ukrayiny/>

²⁷ Ярмол Л., Карпук А. Порушення прав дитини в умовах війни в Україні // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Серія: “Юридичні науки”. № 4 (36), 2022. – с. 101.

В Україні в 2022 році був створений Постановою Кабінету Міністрів України від 17 березня 2022 р. № 302²⁸ Координаційний штаб з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану, метою діяльності якого є сприяння координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану. Згідно постанови КМУ, основними завданнями Координаційний штаб з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану є: координація дій центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування щодо організації евакуації дітей, зокрема дітей з інвалідністю та дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, які не досягли 18-річного віку та проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, які влаштовані на виховання та спільне проживання до прийомної сім'ї, дитячого будинку сімейного типу, які перебувають під опікою, піклуванням, які влаштовані до сімей патронатних вихователів, з небезпечних територій, створення безпечних умов для їх перебування; координація дій центральних та місцевих органів виконавчої влади щодо розміщення та задоволення потреб дітей, евакуйованих у безпечні регіони України, та тих, які переміщені у держави тимчасового перебування; координація заходів щодо забезпечення розміщення та задоволення потреб дітей, евакуйованих у безпечні регіони України, та тих, які переміщені у держави транзитного перебування; здійснення контролю за постановкою на консульський облік дітей в державі їх тимчасового влаштування і визначення шляхів, механізмів та способів вирішення проблемних питань, що виникають під час постановки на консульський облік дітей, та забезпечення повернення дітей до України після припинення воєнних дій; визначення шляхів і способів вирішення проблемних питань щодо захисту прав дитини в умовах воєнного стану; прийняття оперативних рішень щодо захисту прав дітей; моніторинг дотримання соціальних стандартів та прав дітей в Україні у державах їх тимчасового перебування, які виїхали за межі України, а також організація їх повернення в Україну; інформування громадян України та міжнародної спільноти про становище та потреби в захисті дітей в умовах воєнного стану, тощо.

ВИСНОВКИ

Міжнародні стандарти захисту прав дітей у збройних конфліктах закріплені у міжнародному гуманітарному праві, яке обмежує методи ведення війни, та міжнародному праві прав людини, зокрема в Конвенції

²⁸ Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/302-2022-%D0%BF#n38>

ООН про права дитини. Ці норми надають дітям захист як цивільним особам, що не беруть участі у конфліктах, та забороняють їхню участь у бойових діях. Важливу роль у забезпеченні цього захисту відіграють Женевські конвенції та Додаткові протоколи, ЮНІСЕФ та національні закони, які враховують особливості захисту дітей у конфліктних ситуаціях.

Конвенція ООН про права дитини 1989 року являє собою фундаментальне доповнення до Декларації прав дитини. Вона не тільки надала конкретизації та юридичної сили принципам, що раніше мали виключно декларативний характер, але й здійснила систематизацію прав. Цей єдиний міжнародний документ акумулював положення, які до того були розсіяні у великій кількості галузевих та ситуативних нормативно-правових актів, забезпечивши всебічне правове регулювання життєдіяльності дитини.

Підсумовуючи, захист прав і свобод дітей в умовах воєнного стану вимагає згуртованих дій, реалізації принципу гуманізму, усвідомлення відповідальності перед нащадками та професіоналізму за сторони держав та міжнародних спільнот. Захист дітей під час війни – це не лише політико-правове чи економічно-організаційне питання, а комплексна системна проблема, яка потребує рішучих і скоординованих дій та вирішуватися спільними зусиллями.

Найскладнішою проблемою залишається захист прав та надання допомоги дітям на територіях, на яких ведуться воєнні дії. Через обмежений доступ органів публічної влади, виникає багато випадків порушення прав дитини в соціальній, культурній, освітній, побутових сферах, в окремих випадках діти залишаються покинуті та без належного піклування.

В умовах воєнного стану та бойових дій питання реального захисту прав дітей набуло нового, критичного масштабу. Війна призводить до тотального порушення всіх фундаментальних прав дитини: від права на життя, здоров'я та родину до права на освіту, розвиток, виховання, турботу та захист.

АНОТАЦІЯ

Міжнародний захист прав дітей під час збройних конфліктів є системою взаємоузгоджених дій держав, міжнародних міжурядових та неурядових організацій. Ці дії повинні бути спрямовані на розробку та забезпечення прав дитини з метою формування повноцінної та гармонійно розвиненої особистості, сприяння їх закріпленню в національному законодавстві та надання міжнародної допомоги дітям. Права дітей – це одна з найважливіших глобальних проблем, яка потребує спільних зусиль усього світу. Особливо актуальним є

міжнародний захист прав дитини під час збройних конфліктів. Міжнародне законодавство визнає дітей як особливо вразливу групу і гарантує їм особливий захист, оскільки вони не беруть участі у бойових діях. Мета цих заходів – забезпечити дітям можливість рости і розвиватися у безпеці, що є основою для формування здорової та повноцінної особистості. Найскладнішою проблемою залишається захист прав та надання допомоги дітям на територіях, на яких ведуться воєнні дії. Через обмежений доступ органів державної влади та органів місцевого самоврядування, виникає багато випадків порушення прав дитини в різних сферах. Міжнародні стандарти захисту прав дітей у збройних конфліктах закріплені у міжнародному гуманітарному праві, яке обмежує методи ведення війни, та міжнародному праві прав людини, зокрема в Конвенції ООН про права дитини. Конвенційні норми надають дітям захист як цивільним особам. Важливу роль у забезпеченні цього захисту відіграють Женевські конвенції та Додаткові протоколи, ЮНІСЕФ та національне законодавство.

Література

1. Декларація прав дитини, Прийнята резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text
2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 21 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 21 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text
4. Європейська конвенція про захист прав та основоположних свобод 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
5. Європейська конвенція про здійснення прав дітей. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135#Text
6. Європейська конвенція про усиновлення дітей. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a17#Text
7. Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973_002#Text
8. Конвенція (IV) про захист цивільного населення під час війни 1949 р. URL: <https://www.icrc.org/ru/doc/resources/documents/misc/geneva-convention-4.htm>

9. Конвенція про опіку над неповнолітніми. URL: <https://www.hcch.net/fr/instruments/the-old-conventions/1902-guardianship-convention>

10. Конвенція про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

11. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text

12. Римський Статут Міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

13. Про охорону дитинства. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

14. Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/302-2022-%D0%BF#n38>

15. Рішення у справа «Мамчур проти України» (Заява № 10383/09). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a93#Text

16. European Council of the European Union. Council adopts conclusions on the rights of the child. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/09/council-adopts-conclusions-rights-child/>

17. Грушко М.В. Міжнародно-правовий захист прав дітей// Конгрес міжнародного та європейського права: мат-ли Міжнар. наук.-практ. конф.(м. Одеса, 19 квіт. 2019 р.). – с.83-84.

18. Експертний документ «Забезпечення безпеки дітей під час збройних конфліктів: досвід України». URL: <https://summitflg.org/ekspertnyj-dokument-zabezpechennya-bezpeky-ditej-pid-chas-zbrojnyh-konfliktiv-dosvid-ukrayiny/>

19. Зрозуміти Міжнародний кримінальний суд. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2023-06/UICC-UKR-rgb.pdf>

20. Мануїлова К. В. Міжнародні стандарти захисту прав та свобод Дітей під час збройних конфліктів як найбільш вразливої категорії осіб// Juvenile policy as a component of supporting Ukraine's national security and defense(dedicated to the 53rd anniversary of the UN General Assembly adoption of the Declaration of the Rights of the Child and the 56th anniversary of the establishment of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs): Scientific monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2023. 552 p. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-276-0-8>

21. Ситуаційний аналіз становища дітей в Україні 2024. URL: https://www.unicef.org/ukraine/en/media/49196/file/UNICEF_SitAn_2024_UKR.pdf.pdf

22. Сірант М.М., Маркін С.І. Захист прав дитини в умовах воєнного стану // Юридичний науковий електронний журнал. № 2/2024. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-2/172>

23. Стартує масштабне опитування про життя дітей і родин України// Після 12-річної перерви в Україні знову запускається Мульти індикаторне кластерне обстеження домогосподарств (МІКС) за підтримки ЮНІСЕФ. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/new-national-survey-launched-ukraine-assess-and-track-critical-indicators-children>

24. Турченко О.Г., та Пилипишина І.І., Забезпечення прав дітей в умовах збройного конфлікту в Україні. URL: DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.11>

25. Ярмол Л., Карпюк А. Порушення прав дитини в умовах війни в Україні // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Серія: “Юридичні науки”. № 4 (36), 2022. – с. 101.

Інформація про автора:

Ковбан Андрій Володимирович,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

Одеського державного університету внутрішніх справ,

вул. Успенська, 1, м. Одеса, 65000, Україна